

2019. aasta kogumisvõistluse teema sai algtooke Tartu ülikooli ja Ida-Soome ülikooli koostööst, mille raames uuritakse kogemusi, mis tekivad piirialadel. Need piirid, eriti Eesti kontekstis, ei pruugi olla pelgalt territoriaalsed, vaid on ka ajalised.

Selle teadusprojektiga liitus Soomes kunsti- ja näituseprojekt „*Kadonnut kinnas ja muita tarinoita*“ (Kadunud kinnas ja muid lugusid), mille eesmärk oli esmalt kõnelda inimestega neile olulistest esemetest, ja seejärel koostada näitus. Näitus on praegu avatud Joensuu.

Kuigi need eesti ja soome esemeteemaliste lugude kogumisaktsioonid toimusid paralleelselt, lähtusime meie siin pisut teistest pidepunktidest kui soomlased. Esmalt „rännakut“ võib mõista nii teekonnana ühest kohast teise üle riigipiiri (nagu see oli mõeldud Soome lugude kogumisel), aga ka (ja Eestis pigem) kui rännakut eluteel. Teiseks pühendasid soome kolleegid palju tähelepanu sellele, kuidas piiritleda mõistet „ese“ (sm k *esine*). Otsustati, et see on objekt, mis on väiksem kui inimene. Meie oma küsitluses sellele tähelepanu ei pööranud: oli huvitav teada saada, kuidas see teema üldiselt inspireerib; millised kujutluspildid jutustajal teki vad, kui ta selle teema peale mõtleb.

Seda kogumisvõistlust iseloomustab piltide rohkus. Pildid slaididel pärinevatki kaastöödest.

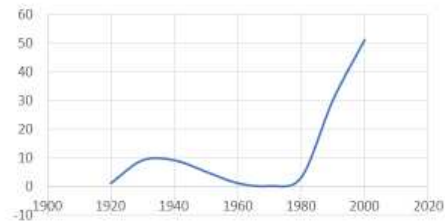
Tööd ja osalejad

Lugude arv – 132

Vastajaid-kaastöölisi – 111

neist mehi-poisse 34 (30 %) ja naisi-tüdrukuid 77 (70%)

Vanuseline koosseis

Sünnikümnend ja kaastöötajate arv

1920. a-d	1
1930. a-d	9
1940. a-d	9
1950. a-d	5
1960. a-d	1
1970. a-d	0
1980. a-d	3
1990. a-d	30
2000. a-d	51

Meile laekus üle 100 kaastöö, mida võib kirjutajate järgi jagada lugude arvu poolest enamvähem võrdsesse kolme rühma:

- 1) meie pikaajsed ja ka uued kaastöölised kirjutavad lugusid, mis seostusid mälestustega, aja jooksul oluliseks saanud esemetega
- 2) noored, suuremas osas TÜ üliõpilased, kes osalesid sellel kogumisvõistlusel „Folkloristika aluste“ kursuse raames. Neid juhendas Ergo-Hart Västriik
- 3) Räpina gümnaasiumi 6., 7., 8. ja 9. klassi õpilased, keda juhendas õpetaja Maire Alver.

Žürii

Anne Rebane

Astrid Tuisk (Eesti Rahvaluule Arhiiv)
Kadri Tamm (Eesti Rahvaluule Arhiiv)
Ergo-Hart Västrik (Tartu Ülikool)
Tuuli Reinsoo (Eesti Meremuuseum)
Tenno Teidearu (Eesti Rahva Muuseum)
Tiiu Jaago (Tartu Ülikool)

Žürii ülesandeks oli lugeda kaastööd läbi ja arutleda selle üle, millised lähenemisviisid sel kogumisvõistlusel esile kerkisid.

Kuigi iga kaastöö on teadusliku uurimise seisukohast väärtuslik, jagasime need kogumis**võistluse** mõttes rühmadesse, et oleks võimalik esile tuua töö, mida premeerida kui võidutööd, ja lisaks sellele leida ühel või teisel põhjusel esile tõstetavad tööd. Hindamise keskne põhimõte oli otsida lugu, kus autor avab eriti õnnestunult inimese ja eseme(te) vahelise seose.

Lisaks oli žürii ülesandeks leida ja valida autasud: need on enamasti raamatud, aga ka perepiletid TÜ Ajaloomuuseumi, ERMi ja Meremuuseumi. Mõned väiksed üllatused veel.

Lugudest

- Väikesest esemest (nagu nuga) – koduse keskkonnani
- Eakamate lugudes: esemete olulisus, nende seotus elustiiliga; esemete ja eluhoiaku seotus; mälestustes esil esemete-kaudsed seosed lähedastega
- Üliõpilaste kaastööd: asjade-rohkes maailmas on ometi erilised esemed – need seostuvad mõne argise tegevuse, harrastuse või harjumusega
- Kooliõpilaste kaastööd: oma pere ajalugu puudutavad asjad (vanad esemed); argipäevased asjad (vihmavari); asjad, mis võiksid saada eriliseks (1960. aastatest pärit kirjutuslaud)

Kogumisvõistluse alateemasid sõnastades tahtsime anda ruumi jutustaja kujutlusvõimele ja see õnnestus.

Kaastööde hulgas on võimalik lugusid küllalt väikestest esemetest – nagu nuga, aga ka sellisest väikesest, ent põlvkondi ühendavast tööriistast nagu pintsetid.

Ja on kaastöid, milles avaneb terviklik ruum, mis hõlmab nii esemed nende omavahelistes positsioonides kui ka inimeste tegevuse ja elustiili selles keskkonnas.

Võib ka märgata, et **eakamate jutustatud lugudes on esil kogemus**, mida ese kuidagi meenutab. Olgu selleks siis eluhoiaku kujunemine (väheste asjade aeg õpetas isetegemist, alalhoidmist ja vähesest rõõmu tundmist); argine vajadus (oskus teha ise nt riideid, mööblit jms ja varuda tehtut); meenutuste kaudsed seosed kunagi olnuga.

Üliõpilastöodes on esil argipäev, see, mida kogetakse praeguses hetkes. Asjad on kas armsad, vajalikud, harjumuslikud. Aga veel ei esinda need kadunud maailma. Tõsi, midagi kaduvat võib ka noorte töödes kohata. Näiteks ühes loos on arutlus üksikutest kinnastest – näeme neid, mis on tänavale kukkunud, ent kus on kindapaari teine pool?

Kooliõpilastööd koosnevad enamasti fotost või joonistusest ja selle pildi kommentaarist-selgitusest. Need peegeldavad (vast mh ka õpetaja sõnastatud ülesande tõttu) laste perele tähtsaid asju. Nii tuleb esile loo autori eseme-kaudne osalus oma perega. Nad seisaksid nagu küsimuse ees: mis meid ümbritsevast esememaailmast võiks olla tähtis.

 <p>Richard Poltan</p>	<h2>Töö ja „eluliselt olulised asjad“</h2>	<p>„Püssikuul, mis tabas mind 1944. aasta juulis Lätis.“ Henno Sepp</p>
 <p>Urve Vares</p>	<p>Esivanemate ja lähedaste ametid Ameti ja elustiiliga seotud teadmised Ajaloosündmustest tulenevad esemed</p>	<p>„Aeg tingis, et üle 50 aasta tagasi pidi ise kõik tegema.“ Ene Raudkats</p>
 <p>Maria Ksenofotov</p>	<p>Isetegemise tähtsus Vanast uue tegemine</p>	<p>„Metsa minnes on mul alati kaasas käekell, veekindlalt pakitud, tikutops ja sidemerull.“ Tiit Birkan</p>
	<p>Mida võtta kaasa, kui ...</p>	<p>„Telefonide tähendus muutus totaalselt 2007. aastal kui Apple tõi turule esimese iPhone'i. Pärast seda pole telefon enam kunagi lihtsalt telefon.“ Margus Küppar</p>
	<p>Tehnika (kodumasinad, mobiiltelefon...)</p>	

Üks esile tulevatest joontest neis lugudes puudutab tööd ja argielu.

Nn eluliselt olulised asjad võivad olla rahakott, telefon ja koduvõtmed – need on „esemed, milleta ma kodust kindlasti ei lahku,“ kirjutab üliõpilane Kaileen Rei. Ja lisab: „Loengutesse minnes on mul kindlasti kaasas ka arvuti, prillipuhastusvahendid, kirjutusvahendid ja päevik“.

Imselgelt on Kullaketraja-päevadega võrreldes naise oluliseks töövahendiks voki asemel esile tõusnud õmblusmasin. Tõsi, nagu vokk 1970. aastatel, nii võib praegu sisustuselemendiks olla ka vana Singeri õmblusmasin (nagu siin slaidil ka esimesel pildil). Sellegipoolest seostub õmblusmasinaga ka sellega töötamine ja töötulemused. Siinsele kogumisvõistlusele laekus üks pilt vanavanaema vokist (seega side üle 4 põlvkonna). Aga foto järgi võib oletada, et see „vokk, mis on armas mälestus, mis ainukesena pole hetkel kasutuses,“ (nagu kirjutab pildi kommentaaris Kermo Kuuks), ongi tarvilike asjade seast kõrvale pandud.

Töö ja keskkonna, sh esemete ja inimsuhetega seonduv võib esile kerkida nt rehetoa või ühikatoa kirjelduses, aga samuti ka jutustuses Tallinn-Moskva rongi vagunisaatja tööpäevilt:

Juba rong hakkab pidurdama, lähen vaguni ust avama. Ja oma imestuseks näen oma vaguni juures suurt meeste hulka. Kuid siis toimub midagi ootamatut. Vaguni juures ootab üks mees kitsega, esitab kaks sõidupiletit ja palub viisakalt vagunisse lubamist. Mehel on ka mõned saatjad kaasas, kes seletavad, et nemad on abiks kitse vagunisse tooma,

mingu ma vaid ükselt eest ära. Issand, mida ma teen? Otsus on vaja KOHE vastu võtta, sest rongi seisuaeg on ainult üks minut. Vaatan pileteid. Need on võetud ainult kahe jaamavahe sõiduks. Kui saab sõita üldvagunis koeraga, miks siis mitte kitsega! Annan mehele piletid tagasi ja ütlen ta saatjatele, et viigu kiiresti kits vagunisse, sest pean nende pärast rongi kinni, ning lülitan signaallambil sisse punase tule ja keeran selle veduri poole. Mõne minuti pärast on saatjad-mehed vagunist väljas ja ütlevad, et nende pärast võib rong nüüd edasi sõitma hakata, sest nad viskasid Vitali kitse teisele polkale magama. Kustutan punase tule ja annan kollasega märku, et minul on kõik korras ja rong võib edasi sõita. Vedur annabki kohe vilet ja vagunid hakkavad liikuma. Kitse ja Vitalit saatma tulnud mehed lehvitavad vaguni poole. Vilgutan neile kollase tulega vastu. (Maret Kärtna)

Kas tasub kirjutada traktorist, mis ei ole enam kasutusel, arutleb Arne Kivistik. Ja pakub siis võluva traktori-ajastu loo, kus saame teada, mitte ainult seda, mida inimene traktoriga tegi, vaid ka seda, mida tegi traktor inimesega.

Esemed viitavad vältimatult mingile ajajärgule. Ent mõned esemed on eriti ainuomased mingile kindlale ajale. Näiteks mainib Ene Raudkats kolmnurkseid kirju:

Veel meenuvad paberist kokkumurtud kolmnurksed kirjad. Ümbrike puudumisel sedaviisi saadeti, ikka tindipliatsiga aadress ... tagaküljel saatja aadress.

Harrastused ja vaba aeg Mänguasjad

Muusika ja pillimängimine

Fotograafia

Raamatud ja lugemine

Käsitöö jm oskused (nt rahvariiete,
linnutopiste vms tegemine)

Kogumiskirg (nt assortiikarbi kaaned,
märgid)

Lapsepõlve mänguasjadest kõnelemisel tulevad põlvkondlikud eripärad eriti selgelt esile. Vanema põlve meenutustes on üksikud mänguasjad, osalt on need isetehtud, osalt ostetud. Sellegipoolest seob neid jutustajate eri põlvkondi mängukaru.

Harrastused ja mänguasjad võivad ka omavahel põimuda – näiteks Maie Matvei, kes on harrastusteatri näitleja, on sidunud tema enda etendatud Karlssoni oma Karlssoni-nukkude koguga.

Sõjajärgsel ajal näikse raamatute lugemine olevat laste ja noorte seas väga hinnatud tegevus. Ikka mainitakse muinasjutte, Astrid Lindgreni raamatuid ja sarja Seiklusjutte maalt ja merelt. Ent vähemalt paaril korral kohtusin sellise raamatuga nagu „Pioneerijuhi käsiraamat“ (1949, koost R. Viies). Nt Lembitu Tverdjanski kirjutab:

1949. aastal, vist sünnipäevaks, sain rohkem kui 600-leheküljelise raamatu „Pioneerijuhi käsiraamat“. Lapsed elavad ju omas maailmas, on see selline nagu ta on. Samasugused pildid ja „õpetussõnad“ olid ju ka tollaegsete koolide klassiruumide seintel. Mis neist ikka arvata! Oldi rohkem vakka. Õnneks olid ka meie Silla kooli enamikus „eestiaegsed“ õpetajad vakka ega rõhutanud nende loosungite „tähtsat“ sisu. Raamatu esimesed 40 lehekülge olid küll täis punast jälki stalinlikku

„punakasvatust“ tollaste iidolite tsitaatidega, kuid edaspidi oli tegemist väga asjalike praktiliste asjadega: Kuidas katta lauda?; Kuidas olla terve?; Kuidas orienteeruda looduses? [---] Mind köitis rohkem raamatu teine pool, mille pealkiri oli „Noored looduseuurijad“. Kõikvõimalikud metsa-, aia- ja niidutarkused tutvustasid loomi ja nende jälgi, ravimtaimi, putukaid ja linde, seeni, värvide, seepide, liimide tegemist, herbaariumi koostamist, linnumajade tegemist. Õpetati viljapuude vääristamist, aedvilja ja marjapõõsaste kasvatamist, lindude toitmist. Tutvustati tähistaevast, tuul tugevuse mõõtmist, pilvi ja ilmaennustamist, kõikvõimalikke matkatarkusi. Kõike ei jõuagi üles lugeda.

Sageli meenuvad esemed koos mingi lõhna või heliga. Ja mitte alati ei ole kõik aistingud positiivsed. Näiteks Anne Rebane meenutab oma lapseest ühte „riidenagi, kus näod peal“. Ja selgitab: „Ju need näod olid nii sünged, et väike tüdruk neid nähes alati hirmust värisema hakkas.“

Emotsionaalne vaade

- Mälestused millestki ja kellestki
- Hea kaaslane (saapad-jalanõud vm riideesemed, mõni tööriist või mälestuse, talisman, vanaema jalgratas, kiri ...)

Olen täheldanud, et jalanõud on asjad, millega võib tekkida väga tugev emotsionaalne side.
Tormi Ariva

„...paljuskki just esemed ja eriti lapsepõlvest pärit esemed on kujundanud omapärasel moel minu mõtteviisi.“ Lembitu Twerdjansik

Ajalooline vaade

- Esemete seos eluhoiakute väljakujunemisega
- Esemed – oskus ja vajadus neid teha
- Esemete vähesus ja esemete rohkus...

Mis jääb kõlama?

Esemed kõnelevad ajastust – need meenutavad midagi ja kedagi, tekitavad küsimusi, ärgitavad vaatlema, võrdlema ja arutlema.

Ajajärguga võrdelt tuleb esile küsimus, kas tähtis on ese või hoopis eseme kaudu väljenduv oskus, teadmine, eluhoiak?

Samal ajal on oluline see, kuidas esemed inimese eluviisi ja mõtteilma kujundavad; s.o. esemete seostus elulooga.

Võib küsida, kuidas inimesed mõtestavad esemete või asjade tähtsust.

Näiteks Eliise Vahero, tänapäeva noor, üliõpilane arutleb:

Võib elada asjadega või ilma nendeta? Asjad on ju lihtsalt esemed - need ei asenda sõprust, perekonda, ei anna mingisugust enneolematut rahu. Asjad on ja kaovad, meie aga jääme, isegi kui kogu varandus on mahutatud ühte matkakotti.

Tegelikult ei omista asjadele tähtsust vaid tuim materialism, asjad on ajastu varjud, sümbolid, millel on pikk ajalugu. Sellise tõdemuseni jõudsin ma siis, kui osalesin ühes armsas muusikalaagris. Nimelt olin just ühisorienteerumis-mängule hilinemas, kui üks sõber mu peatas öeldes, et mul on ilusad punased Palladiumi saapad ning et umbes selliseid kanti ka teises maailmasõjas. Niisiis kandsin ma eneselegi teadmata sõduri saapaid, see oli vägev tunne, mis pani mind mõistma, et asjadel on siiski suur moraalne väärtus, mida ei mõjuta hind - saapad oleksid võinud

maksta kümme või sada eurot, kuid seda, et ma kannan sõduri saapaid olen hiljem endale korduvalt meelde tuletanud

Eve Kärner kirjutab aga sõjajärgsest elust:

Vildid olid talvejalanõud, mida peale sõda kanti. Neist oli ka poes suur puudus. Peale sõda oli kõigist asjadest puudus ja asju sai osta poest talongide abil. Näiteks ühele perele jagati kaks talongi jalanõude jaoks. Kui aga peres oli pioneer, võis pere saada kolm talongi, see oli preemiaks pioneeriks astumise eest.

Väga oluliselt tuleb esile esemetega seotud ettevõtmised, alustades oskusest midagi teha, lõpetades elamusega, mis ühe või teise asjaga seostuvad.

Näiteks Urve Vares kirjutab:

Talvel tegi isa meile ise puust kelgu, millest mul on väga kahju, et seda säilitada ei suutnud. Ta on mul silmade ees. Keldrimäest sai sellega alla lastud. Pikad ja sirged liud tulid.

Esemete ja inimeste suhet võivad kujundada ajaloolised sündmused ja olukorrad, eluetapiga seonduvad suhted, aga ka mood. Mitmed jutustajad viitasid oma loos horoskoobile, eriti roti aastale; aga kõneldakse ka erilistest kividest, mis võivad olla kodused, oma keskkonnast leitud, ent mitte ainult. Näiteks kirjutab Minna Sisask:

Ühel hetkel jõudis Eestisse n-ö kivikultus, mis tähendas erinevate kristallide ja muu esoteerikakultuse populariseerumist. Tekkisid kristallipoed, sõna võtsid erinevad maagid, targad ja selgeltnägijad, ka ajakirjades kirjutati kivide maagilistest toimetest. Ilmselt oli minu esimeseks kiviks roosa kvarts.

On seega vägagi isiklike asju, olgu selleks siis eriline kivi või mänguasi-kaitseingel (nagu väike Edison "meie pere ahv", mis oli kohal nii reisidel kui ka argimurede korral Maret Kärtna loos). Ja inimesi põlvkonniti siduavad esemed.

Isa tehtud pinal oma tütrele 1920. aastatest

Pinali alleshoidmise põhjus seisneb isa ja tütre suhtes, mis väljendub selles esemes. (Vt eriti kaunistust – liblikaid.) Pinalina ei ole keegi teine peale omaniku seda kasutanud.

Tänu

- kõigile osalejatele
- rahvaluule arhiivi töötajatele, kes ühel või teisel viisil selle kogumisvõistluse õnnestumisele kaasa aitasid
- žürii liikmetele
- sponsoritele (TÜ Ajaloomuuseum, TÜ Kirjastus, kirjastus Koolibri, ERM, MM) ja TÜ visuaalmeedia talitusele

Lõpetuseks tahaksin tänada kõiki,

- kes sellele kogumisvõistlusele oma kaastöö saatsid
- Eesti Rahvaluule Arhiivile: nii kogumisvõistluse korraldamise kui ka nende lugude alalhoidmise eest
- žürii liikmetele, kellega koos neid töid läbi arutades üha uusi ja uusi ideid tekkis
- sponsoritele, kes elasid meie ettevõtmisele kaasa, andes meeneid, mida me täna saame oma kaastöölistele lahkesti jagada